

МАРКЕРИ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Маркери економічної кризи

Як розпізнати ознаки наближення, які причини та загрози
ідеального шторму в світовій економіці та фінансовій системі?
Як підготуватись та як діяти?

Економічні кризи неминучі, і вони не є раптовим явищем — це важливо усвідомити. Наступна, нова економічна криза вже близько, вона об'єктивно запланована, як наслідок безлічі фундаментальних помилок, методично здійснюваних більшістю урядів держав, аналітичних центрів, МВФ, ВЕФ та інших організацій протягом десятиріч. Це закономірне явище. Але чи існують **чіткі маркери, сигнали**, які показують нам, що світ скочується в економічну кризу? Так. Давайте розглянемо головні ознаки економічної кризи в Україні та світі й пояснимо, як вчасно їх розпізнати, щоб виробити власний план дій на випадок рецесії.

Людство погано вчить історію, а особливо економічну, тому накопичило величезну кількість **економічних помилок**, прорахунків, по суті інтелектуально токсичних активів. Аналіз стану фондових та фінансових ринків загалом, заборгованість держав, корпорацій, домашніх господарств, власне структура економіки безпомилково вказує, що хибна державна економічна політика готує ґрунт для нової кризи. Не можливо спрогнозувати конкретну дату або рік, коли вибухне ця міна або що саме стане триггером, але науковці АЕШ чітко бачать формування об'єктивних передумов:

- ◆ державна, а не підприємницька структура капіталу,
- ◆ витіснення підприємців з інвестиційної та інноваційної діяльності;
- ◆ обсяги споживання: розмір та функціонал держави тощо.

Згідно даних МВФ та OECD, частка державних видатків в структурі ВВП на початку 90-х років становила приблизно 35-40% ВВП для розвинених країн світу і 20-25 відсотків, для країн, що розвиваються. З роками ситуація змінилася не в кращий бік - в розвинених країнах цей показник становить уже 45-50 відсотків і вище, а також додайте сюди обсяги зовнішніх боргів, які в багатьох країнах сягають 100% і більше відсотків у співвідношенні до ВВП.

Це абсолютно нестійка та загрозлива ситуація, коли, наприклад, 15% державного федерального бюджету Сполучених Штатів Америки спрямовано на обслуговування зовнішнього боргу. Це розуміє і президент Трамп і прості американці. Тобто основними маркерами кризи є зовнішній борг країни, стан державних фінансів, дефіцит бюджетів, монетарна політика. Всі ці показники демонструють передумови або дефолту, або банкрутства фінансових організацій і як наслідок ми матимемо чи процес обнулення боргів, чи нову економічну кризу.

При цьому ми бачимо через маркери її наближення, але не можемо точно передбачити в якій саме країні воно почнеться, скільки буде тривати, наскільки глибокою вона буде і як вплине на технологічні та виробничі процеси. Чому ми не можемо дати чітких прогнозів, тому що ми не знаємо якою буде реакція держави, фінансових установ, провідних банків, технологічних та виробничих гігантів на майбутню кризу.

Деякі експерти й ті, хто десятиліттями працює на фінансових ринках, вказують на серйозне нагромадження суверенних боргів у багатьох країнах. Згідно [з даними CEPR](#), майже 80 країн із середнім і низьким доходом перебувають у стані або ризикують опинитися у борговій кризі.

Водночас, згідно з інформацією з [Global Sovereign Debt Monitor 2024](#), 130 із 152 проаналізованих країн мають принаймні критичний рівень боргів. У звітах ООН/МВФ підкреслюється, що понад половина малодохідних країн (а також ~20 % країн із ринками, що розвиваються) перебувають у стані або на межі суверенного дефолту.

Також, одним із маркерів є наслідки добровільно взятих на себе країнами **зобов'язань щодо зеленої енергетики**. Теорія про те, що зелена енергетика принесе дешеву електроенергію й послабить негативний вплив на екологію, не підтвердилася. Відсутність глобальних домовленостей щодо клімату перетворює добровільні зобов'язання на додаткові обтяження. Вартість електроенергії в країнах, які активно виконують такі зобов'язання (наприклад, країни ЄС та Великобританія), є доволі високою — і не компенсується стратегічними перевагами, особливо у виробництві й конкурентоспроможності. Тому дії Трампа по виходу з цих угод є достатньо виправданими.

Джерело: Енергетика: світові тенденції. Дослідження ILI 2025.

<https://www.ilibertyinstitute.org/articles/energetika-svitovi-tendencziyi-2025>

Структура капіталу радикально змінилась з 2000 року як наслідок фінансової підтримки з боку центральних банків, які стали ключовими гравцями в інвестиціях, технологіях, інноваціях, запровадивши концепцію «держави-підприємця» з метою стимуляції “великих проривів”. Однак, ці прориви поки не відбулися — натомість, світ спостерігає лише суспільні конфлікти й локальні війни.

Одним з найбільш ймовірних індикаторів кризи може стати **високий рівень державного боргу**. Наприклад, борг США сягає приблизно 37 трлн доларів, а борги країн Єврозони — 85–90 % ВВП. Це створює значну економічну нестабільність і не дає простору для розширення витрат. Без кардинальних змін у структурі капіталу, відходу від застарілих галузей (машинобудування, автомобілебудування, сільське господарство) та інструментів державного управління (протекціонізм) ситуація загрожує перерости у довготривалу кризу.

Райдужні, оптимістичні очікування щодо **штучного інтелекту**, який ніби то повинен глобально змінити правила гри, виглядає як наступна бульбашка. Інвестиції у штучний інтелект часто сприймаються як магічний стимул для продуктивності — очікується, що AI трансформує ринки, підвищить ефективність роботи. Цей оптимізм посилюється за рахунок семи провідних техногігантів, так звані Magnificent Seven, чії капіталізації сягають трильйонів доларів: (Apple; Microsoft; Nvidia; Amazon; Alphabet (Google); Meta Platforms (Facebook); Tesla). Разом вони інвестували понад півтрильйона у AI за 2024–2025 роки, але очікуваний дохід від інвестицій у штучний інтелект лише близько 35 млрд доларів, що викликає асоціації з сумно-відомою “бульбашкою доткомів”. Щодо продуктивності праці, цифри говорять теж не на користь розпіареного штучного інтелекту. За даними аналітичного центру ОЕСР, зростання продуктивності праці в розвинених країнах знизилося з приблизно 2% щорічно у 1990-х роках до 0,8% за останнє десятиліття.

Якщо визнати нову реальність і адаптуватися швидко — з відповідною реструктуризацією — наслідки кризи можна обмежити короткостроковими явищами (2–3 роки, стагнація або регіональна рецесія). Якщо ж чиновники продовжать втручання (надання дешевих кредитів, подальше зростання боргів, протекціоністські заходи тощо) — це може затягнути економічне падіння на десятиліття й обернутися **найглибшою економічною депресією XXI століття**.

КРАЇНИ ЯКІ ПОСТРАЖДАЮТЬ НАЙБІЛЬШЕ І ЯКИМ КРИЗА НЕ ЗАГРОЖУЄ

Криза буде — і це процес неминучий. Питання в тому, якою саме буде майбутня криза, яким країнам вона найбільше загрожує, а які зможуть пройти цей етап відносно спокійно.

Серед розвинених і перехідних економік слабкими позиціонують саме країни, де борг та дефіцит перевищують безпечні межі. Наприклад, **Франція** у 2023 році мала бюджетний дефіцит на рівні 5,5 % ВВП, а державний борг сягнув 110,6 % ВВП — це зростання означає, що фінансові зусилля вже підірвані зниженням податкових надходжень через інфляцію. Париж ставить мету зменшити дефіцит до 4,4 % у 2024 році і нижче 3 % до 2027-го.

Ще складніша ситуація — в **Італії**, де ризики відчутніші, ніж у Франції і розрив у доходностях державних облігацій Італії та Франції почав скорочуватися, але Франція лишається під тиском через великі соціальні витрати й політичну нестабільність.

Джерело: Transcript: Italian and French bonds meet in the middle,
<https://www.ft.com/content/fd4df0d0-5cfc-42ba-9d89-3676c98d4e75>

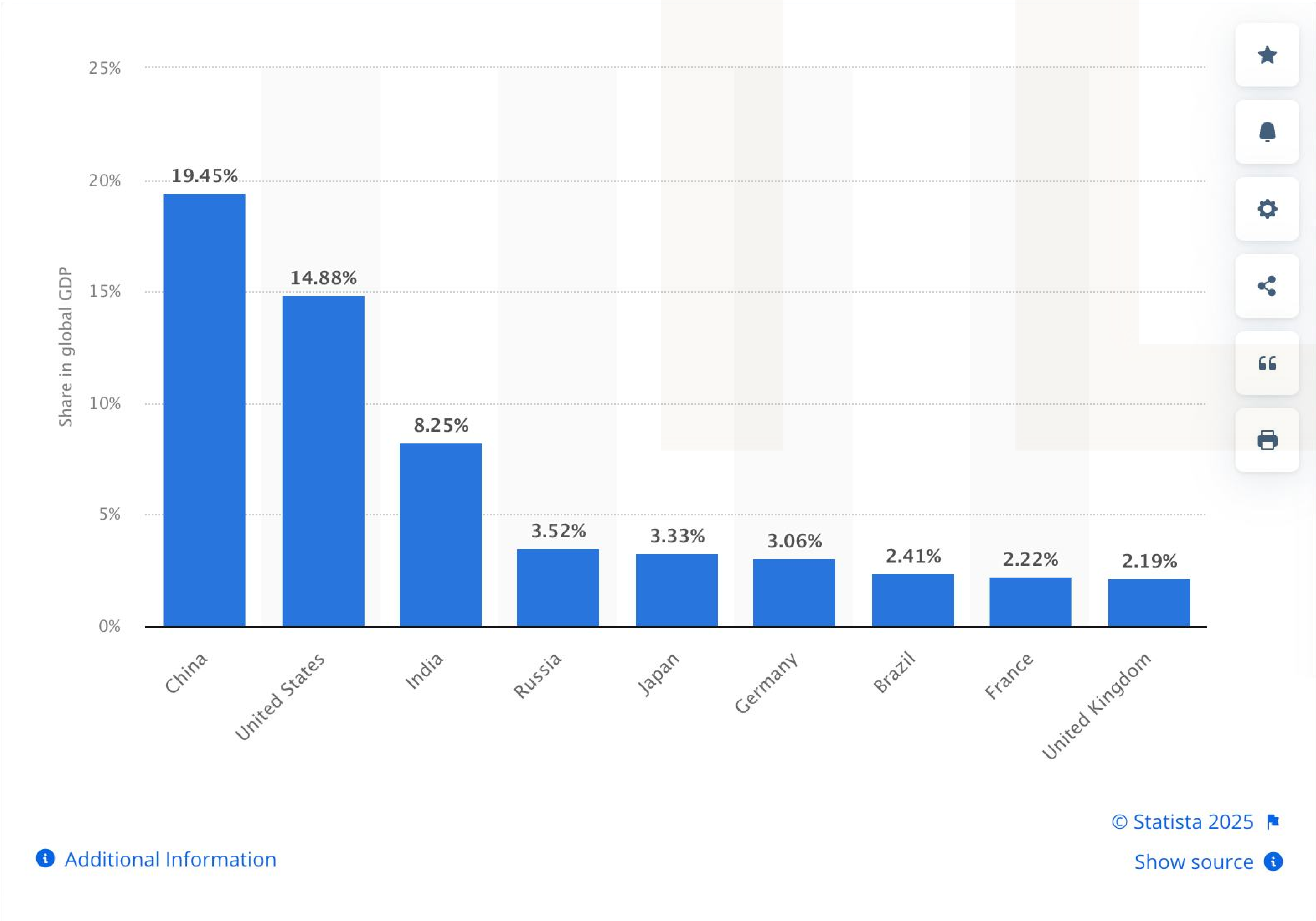
У **США** бюджетний дефіцит знову прискорюється — у липні він зріс на майже 20 %, до 291 млрд доларів, але рейтинг S&P лишається «AA+», адже надходження від тарифів (зростання на 21 млрд у липні) допомагають пом'якшити дефіцит.

Що стосується **Японії**, її борг — це вже традиційний камінь спотикання. У 2022 році державний борг становив 245% ВВП, а в 2024–2025 роках прогнозується лише незначне зниження — до 242-243 %.

Нарешті, **Китай**, якого часто вважають локомотивом світової економіки, поступово втрачає позиції. Китайська частка світового ВВП у 2023 році склала близько 19 %, а у 2024-му — 19,45 %.

Саме ці країни вже мають всі основні маркери криз: високі борги, дефіцити, падіння зростання, чутливість до структурних шоків.

ЧАСТКА ОСНОВНИХ ПРОМИСЛОВО РОЗВИНЕНИХ КРАЇН ТА КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ, У ВАЛОВОМУ ВНУТРІШНЬОМУ ПРОДУКТІ (СКОРИГОВАНОМУ З УРАХУВАННЯМ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ) У 2024 РОЦІ

Джерело: <https://www.statista.com/statistics/256381/share-of-global-regions-in-the-gross-domestic-product/>

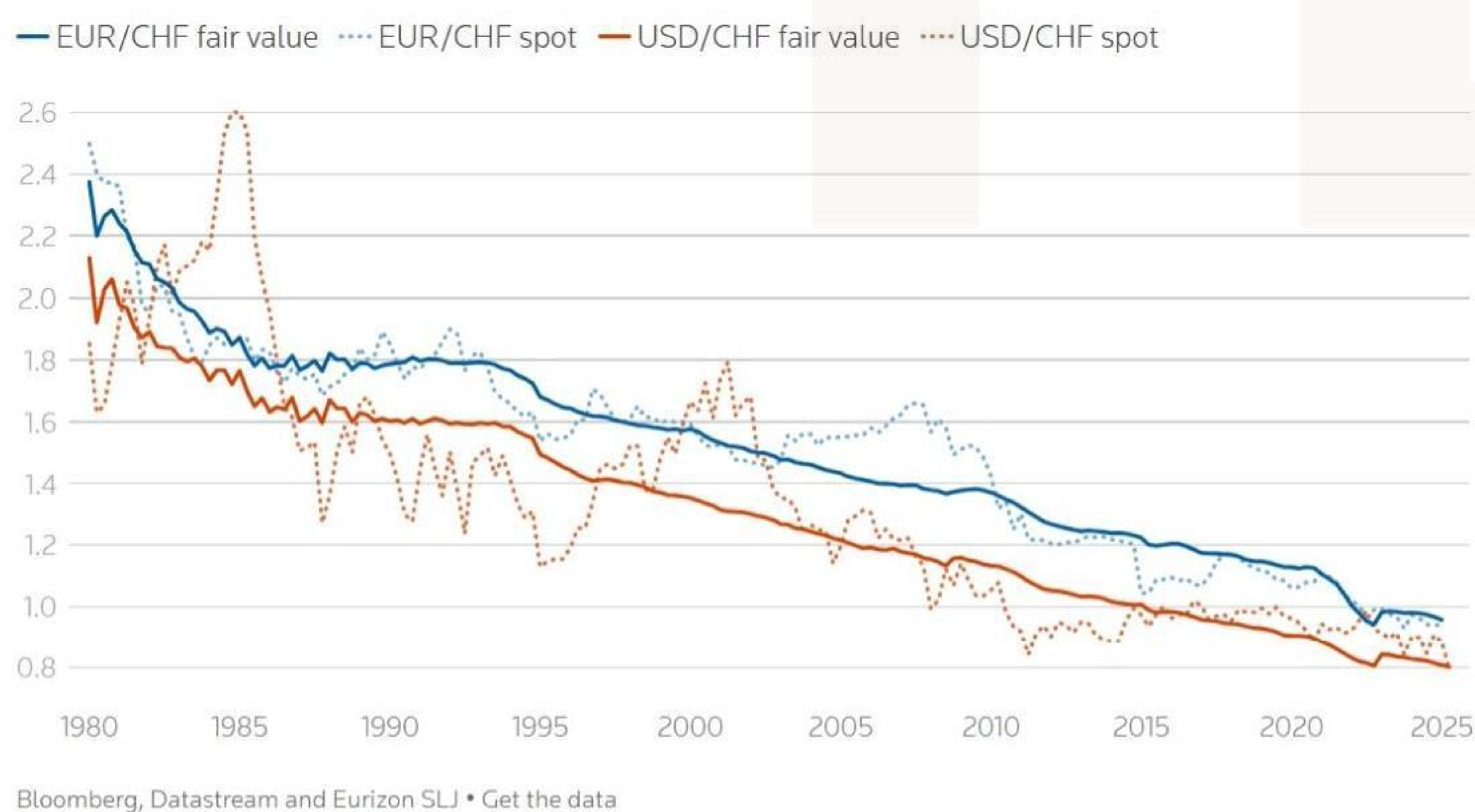
Попри загальну вразливість світової економіки, деякі країни залишаються стійкими до криз завдяки адекватній фіскальній політиці, диверсифікації економічної структури і сильній «подушці безпеки».

Австралія має відносно низький рівень боргу та здоровий бюджет. У наступному фінансовому році 2025–26 її валовий державний борг очікується на рівні 35,5 % ВВП, а чистий — близько 21,5 % ВВП — це значно нижче показників багатьох розвинених економік. Хоча, справедливості ради, слід згадати, що в країні зростає тиск на бюджет через соціальні витрати й структурні проблеми, хоча країна демонструє збереження кредитного рейтингу AAA.

Варто відзначити успіхи **Нової Зеландії**. У вересні 2024 року її державний борг становив 44,3 % ВВП — це історичний максимум для країни, але не критично високий показник. Уряд країни має стратегію зниження цього показника - прогнозується, що структурний дефіцит знизиться до 1,3 % ВВП у в 2025/26 роках, з поступовим поверненням до надлишку фінансів у наступні роки.

Говорячи про стійкі до криз національні економіки не можна не згадати **Швейцарію**, як країну, що втілює фіскальну дисципліну. У 2025-му показник боргу тримається на рівні близько **36 % ВВП**, ще нижче ніж у переважної більшості країн ЄС. По суті, Швейцарія має унікальний «трикратний надлишок» — фіскальний, торговельний і капіталовий — що дозволяє їй залишатися економічним «островом стабільності» на європейському континенті. Також дисциплінованими в плані фіскальної політики, зовнішнього боргу поводять себе Скандинавські країни.

СПРАВЕДЛИВА ВАРТІСТЬ ШВЕЙЦАРСЬКОГО ФРАНКА (CHF) ПРОТИ СПОТОВОЇ ВАРТОСТІ

Джерело: What the rest of the world can learn from 'Swiss Exceptionalism': Jen
<https://www.reuters.com/markets/europe/what-rest-world-can-learn-swiss-exceptionalism-2025-07-15/>

В цілому така стійкість дозволяє уникнути кризових пасток навіть при шоках у світовій економіці, а ймовірність зменшення економічної свободи для бізнесу через високу залежність від експорту чи обслуговування боргу тут мінімальна — і це наочна демонстрація того, як фіскальні інститути й збалансованість бюджету стають маркерами стабільності. За такої економічної політики світова фінансова криза не буде відчутною для громадян та бізнесу.

ЧИ ДОПОМОЖЕ ЕКОНОМІЧНА КРИЗА У ВІЙНІ З РОСІЄЮ?

Наявні дані свідчать, що наш ворог має потужні макроекономічні інструменти. Росія, в умовах українсько-російської війни використовує фінанси, обмеження вільного ринку та контроль над економікою як ще один вид зброї. Державний апарат (Мінфін, ЦБ, військово-промисловий комплекс) працюють злагоджено, стимулюючи «економіку війни». Наприклад, **ВВП Росії** за офіційними даними в 2024 році зріс на 4,1%. Хоча це зростання було зумовлене витратами воєнного часу та державним втручанням, а не підвищенням продуктивності чи структурними реформами. Проблеми нашого ворога проявляються у зростанні бюджетного дефіциту, стрімкому зростанні інфляції, нестачі робочої сили та погіршенні стану основних державних послуг. Зокрема, у першому кварталі 2025 року темпи зростання уповільнилися до 1,4 %, а у другому кварталі — до 1,1 %, що вказує на економічне гальмування.

Джерело: Why Russia's economic model no longer delivers,
<https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2025/why-russias-economic-model-no-longer-delivers>

Бюджетний дефіцит вже в першій половині 2025 року склав приблизно 1,7 % ВВП (3,69 трильйона рублів), порівняно з очікуваними 0,5 % на рік, до того ж **доходи від нафти та газу впали**: у січні–травні 2025 року вони знизилися на 14% у річному вимірі, а в липні — аж на 27 %, а це суттєвий удар по держбюджету, адже ці доходи забезпечують близько 30% надходжень російської економіки.

Незважаючи на це, **видатки на оборону** залишаються надзвичайно високими: у 2025 році резерви витрат на оборонку становлять близько 6-8 % ВВП, а це найвищий рівень з часів Холодної війни. А отже, на жаль, вище наведені індикатори не є катастрофічними для економіки агресора.

Гарна новина для України в тому, що російська «економіка війни» хоч тримається на масивній **фіскальній підтримці**, але вона вже давно перебуває в структурному стресі: зростає інфляція, деякі галузі сповільнюють виробництво, а ресурсні обмеження, дефіцит праці та наслідки санкцій ставлять під сумнів довгострокову стійкість цієї держави. Всі ці показники нагадують, що навіть сильний автократичний режим на «макро-автопілоті» має шанс розвалитися під тиском комплексних ринкових та фінансових шоків. Пришвидшити ці процеси можна лобіюванням справжніх, а не фейкових санкцій, а також успішними діями на полі бою та підриваючи міць ворога ударами у тилу.

ЩО РОБИТИ УКРАЇНЦЯМ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ: ПОРАДИ

В цілому глобальна світова економіка входить у фазу уповільнення. Якщо у 2024 році економіка США зросла на 2,8 % ВВП, то вже у 2025-му провідні організації, включно з OECD, прогнозують зростання лише на рівні близько 1,5 %. Це означає зменшення попиту на енергоносії, сталь, метали та інші товари, що безпосередньо впливає на країни-експортери, серед яких є і Україна.

Водночас внутрішня ситуація України значно ускладнена війною, адже для стабільного забезпечення Збройних сил щороку необхідно 40-50 млрд доларів, значна частина яких покривається зовнішньою допомогою. Невоєнні витрати у 2024 році у доларах США (загальні держвитрати за винятком статті «оборона») становили \$78,67 млрд або 41,3% ВВП. Зниження невійськових витрат відкрило би шлях для збільшення фінансування армії. Державні витрати досягають майже 73–75 % ВВП, а бюджетний дефіцит перевищує 20 % ВВП. Державний борг наближається до 82 % ВВП. Інфляція залишається критично високою: у травні 2025 року згідно з даними Нацбанку вона сягнула 15,9 %, у червні знизилася до 14,3 %, але все одно перевищує допустимі межі. Це фактично стає відчутним інфляційним податком для найбідніших українців.

Джерело: Коментар Національного банку щодо рівня інфляції. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-v-travni-2025-roku>

Окремим тягарем є регуляторне навантаження на економіку, яке оцінюється у 16–17 % ВВП, або близько 30–32 млрд доларів щороку. У нинішніх умовах ці кошти не створюють вигоди ані для бізнесу, ані для громадян, а є радше проявом неефективності старої економічної моделі, яка дещо модифікувалася з радянських часів - держави загального інтервенціонізму, але сутнісно не змінилася. Тобто головна роль у розподілі зароблених у країні грошей (ВВП) належить державній бюрократії, вона ж нав'язує правила гри, а підприємці продовжують бути затиснені у лещата регуляцій та надмірного податкового навантаження. Цей “псевдоринок”, коли замість економічної свободи ми отримуємо тільки гасла, є ключовим фактором небезпеки при наростанні кризових явищ, оскільки **бізнес здатний швидко адаптуватись до зміни умов на ринку, а чиновницький апарат - ні.**

Вихід із цієї пастки можливий лише через рішучі кроки.

- 1 Перший етап - скорочення невійськових видатків і реформа системи державних фінансів. Це передбачає **зменшення соціальних і адміністративних витрат, обмеження надмірного регулювання та податкового навантаження**, яке стримує підприємництво. Лібералізація економіки має якнайшвидше охопити і **трудові відносини**: потрібні сучасні, гнучкі ринкові правила, а не громіздкий трудовий кодекс.

- 2 Другим кроком повинна стати **стабілізація фінансової системи**. Запровадження мультивалютності з легалізацією використання долара та євро може стати одним із способів приборкати інфляцію й відновити довіру до гривні. Паралельно необхідно утримувати жорстку фіскальну дисципліну — як це роблять країни, що успішно виходили з кризових ситуацій (Аргентина, Ірландія, Грузія, Тайвань).
- 3 Нарешті, надважливий стратегічний крок післявоєнного відновлення для України - це **залучення міжнародного капіталу**, відкриття ринку для американських, європейських і скандинавських корпорацій, особливо у сфері військово-промислового комплексу, стане важливим сигналом для глобальних інвесторів. Це не лише зміцнить обороноздатність, а й підтвердить, що країна здатна проводити радикально нову економічну політику.

“ Найбільший ризик для України полягає не стільки у глобальній економічній кризі, скільки у власному небажанні еліт змінювати застарілу і непрацюючу модель управління економікою. Справжнім маркером подолання кризи стане перехід до ліберальної ринкової системи, економіки вільного ринку, здатної забезпечити як фінансову стабільність, так і економічне зростання навіть під час війни. Це є не тільки можливим сценарієм, але і необхідною умовою перемоги та післявоєнного відновлення.

МИНУЛІ КРИЗИ ТА ПРОГНОЗИ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ

Якщо порівняти нинішню фазу уповільнення з попередніми потрясіннями — Великою депресією 1929–1933, «стагфляційними» 1970-ми, «дотком-бульбашкою» 2000-го та глобальною фінансовою кризою 2007–2009 — спільний знаменник очевидний: викривлення структури капіталу через дешеві гроші та державний інтервенціонізм. Саме це і є ядро австрійського пояснення бізнес-циклів: коли центральні банки штучно занижують відсоткові ставки, інвестори помилково переоцінюють довгі проекти, а економіка накопичує «токсичні» активи - в результаті рано чи пізно приходиться корекція.

Історичні дані надзвичайно промовисті.

- У США в розпал Великої депресії реальний ВВП зменшився приблизно на 30%, безробіття перевищувало 20%.
- У 1970-ті інфляція розкрутилася і сягнула майже 14% за рік; у 1980-му — класична «стагфляційна» пастка (стагфляція), яку зламали лише жорсткою монетарною політикою.
- У 2000-му індекс Nasdaq впав на ~77% від піку 10 березня 2000 року до дна восени 2002-го.
- Азійська криза 1997–1998 показала ще один канал викривлень — фіксовані валютні курси та зовнішні короткі борги; коли «якорі» відпускають, боргова піраміда сиплеться.

- ❑ Криза 2007–2009 знову підсвітила роль «дешевих грошей» і політики стимулювання іпотеки: після серії знижень ставки ФРС у ранні 2000-ті кредит ставав надто доступним, домашнє володіння житлом стимулювали програмами «ownership society», а ризикові іпотеки упаковувалися в цінні папери. Коли ціни на житло зупинились і почали падати, ланцюжок сек'юритизації дав збій, а «токсичні» активи стали системною проблемою.

АЛЕ ВАЖЛИВО УСВІДОМИТИ ФАКТ - ЦЕ НЕ ЧЕРЕЗ «НЕДОСКОНАЛИЙ РИНОК», А НАСЛІДОК СПОТВОРЕНИХ СИГНАЛІВ — РІВНО ТЕ, ПРО ЩО ЗАСТЕРІГАЛИ Л.МІЗЕС І Ф.ХАЙЄК - КЛЮЧОВІ ФІГУРИ АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ.

Сьогодні маємо іншу версію старої історії: на фоні ще недавнього високого зростання США у 2024 році (наприклад, у третьому кварталі реальний ВВП зріс на 3,1 відсотка), провідні інституції вже прогнозують різке падіння — до 1,6% у 2025-му та 1,5% у 2026-му.

АВСТРІЙСЬКА ЕКОНОМІЧНА ШКОЛА РЕТЕЛЬНО ВИВЧАЄ ЕПІЗОДИ «НАДТО ДЕШЕВИХ» ГРОШЕЙ І НАДМІРНИХ ОЧІКУВАНЬ У ВИБРАНИХ СЕКТОРАХ І ВИСНОВОК Є ОДНОЗНАЧНИМ: ЦЕ ЗАПУСКАЄ ХВИЛЮ ХИБНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.

ПУЗИР AI - ПЕРЕОЦІНКА ОЧІКУВАНЬ ВІД ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сьогодні кандидатом у «спусковий гачок» може стати гіперпопулярний сегмент ІТ індустрії - **ШІ**. Вливання сотень мільярдів під обіцянки вибуху продуктивності, тоді як емпірично прирости продуктивності у розвинених країнах лишаються слабкими виглядає як чергова бульбашка. Якщо дохідність виявиться нижчою за очікування, настане розчарування, зняття позицій і хворобливе переформатування капіталу — класична «очисна» фаза циклу.

Висновок “австрійців” простий і неприємний для мейнстрим економістів: не ринок «творить кризи», а монетарні та регуляторні експерименти, що спотворюють цінові сигнали. Кожна спроба «підкрутити» цикл — від зниження ставок до курсорегулювання — зрештою створює більшу проблему, ніж та, яку хотіли вирішити.

Тож реалістичне очікування на найближчі роки — не «кероване безболісне приземлення», а чергова перевірка на міцність: детоксикація балансів, переоцінка активів і повернення до цінових сигналів, що не фальсифікуються політикою. Саме так читали минулі кризи Мізес і Хайєк — і саме цього, судячи з досвіду ХХ–ХХІ століть, варто нам чекати протягом наступного “фінансового краху”.

ЧОМУ ПОЛІТИКИ ІГНОРУЮТЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ АЕШ

Однією з причин повторюваності світових економічних криз є ігнорування політиками та експертним середовищем науково обґрунтованих прогнозів.

Упродовж останніх десятиліть домінуючою стала тенденція до математизації економічної науки, коли її звели до складних моделей, прогнозів і футурологічних симуляцій. Це породило своєрідну «моду на економічне безбожжя» — віру в абстрактні формули та статистичні конструкції замість глибинного аналізу людської поведінки та ринкових механізмів. Внаслідок цього Австрійська школа економіки, яка акцентує увагу на ролі часу, структури капіталу та підприємницьких очікувань, навмисно маргіналізувалась представниками інших економічних течій. Її представників часто таврували як «не справжніх науковців», оскільки вони не вкладалися у математизовані парадигми, що панували останні сто років в університетах США та Європи.

Проблема ускладнюється тим, що сучасна експертна спільнота та економісти на службі в урядів - так звані «жерці Левіафана» створили псевдонаукову базу обґрунтувавши необхідність чиновникам фактично стати розпорядниками чужих ресурсів, тобто грошей платників податків.

Величезні суми інвестицій — на рівні декількох **трильйонів доларів щороку**, наприклад, IEA прогнозує потребу в **\$4–5 трлн/рік** для чистої енергетики, а на 2024 рік вкладення вже перевищують **\$2 трлн** — багато в чому визначаються політичними рішеннями й академічним лобізмом, а не ринком.

По суті, цим користується вузька група експертів і консультантів — приблизно 3% від спільноти, які отримують вигоду від програм, грантів та участі у міжнародних конференціях. Їхні інтереси значною мірою визначають порядок денний урядів, що пояснює, чому навіть після кризи політики продовжують покладатися на кейнсіанські чи марксистські рецепти, замість пошуку альтернативної моделі перебудови економіки.

Таким чином, світова економіка стикається не лише з кризою капіталу чи фінансів, а й із кризою економічної науки.

└ *«Реалізація рекомендацій *mainstream economics*, різних теорій і теоретичних шкіл Держави загального інтервенціонізму призвели більшість країн світу до стану системної гібридної кризи, яку ми зараз спостерігаємо».* ┘

Джерело: АЕШ — панацея від гібридних криз XXI століття, Я. Романчук,
<https://www.ilibertyinstitute.org/articles/aesh-panatseya-vld-glbridnih-kriz-XXI-stolltitya>

Коли австрійці нагадують, що справжня економіка — це наука про людину, про її вибір та часові преференції (як писали Мізес і Хаек), політичний і академічний мейнстрим відкидає це як «ненаукове вчення». Проте кожна нова криза повертає нас до усвідомлення - необхідне перезавантаження не лише політичних інститутів, а й інтелектуальних основ економічної політики. Без цього економічні рішення залишатимуться в руках бюрократів та академічних груп впливу, які радше захищають власні інтереси, ніж фінансову стабільність та вільний розвиток суспільства.

ВИСНОВОК. ЯК ПІДГОТУВАТИСЬ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ. НЕОЧЕВИДНА КОРИСТЬ КРИЗ.

Для українців майбутня економічна криза може стати не лише викликом, але й шансом. Ключовим завданням є **формування культури заощаджень**: навіть 10–15% від кожного доходу, відкладені регулярно, створюють «подушку безпеки». Накопичення слід зберігати у ліквідних та стійких валютах, насамперед у швейцарському франку (традиційно найстабільнішій валюті світу), а також можна у британському фунті, доларі США та євро.

За даними НБУ, загальна сума депозитів українців сягає понад 1,2–1,3 трлн грн (2024), при цьому лише близько **35 %** цих накопичень зберігається у валюті — доларах і євро. Що стосується швейцарського франка, він неодноразово підтверджував свій статус **валюти “тихої гавані”** завдяки політичній і економічній стабільності, низькій інфляції (2%) та консервативній монетарній політиці — попит на нього зростає саме у кризові моменти. Курс цієї валюти більш стабільний ніж долара чи євро. На жаль, банківська система в Україні, з огляду на інфляційні ризики та слабкий захист прав власності, не може бути надійним інструментом збереження. Тому накопичення варто робити самостійно, у доступних і зрозумілих формах.

Втім, криза — це не лише про фінанси, а й про людський капітал. **Інвестиції в освіту, здоров'я, професійні навички та соціальний капітал** є не менш важливими, ніж купівля твердої валюти. У XXI столітті справжнім активом стає гнучкість і компетентність людини: вміння швидко перекваліфіковуватись, адаптуватися до нових умов ринку, використовувати цифрові інструменти та соціальні мережі для побудови професійної репутації. Роботодавці дедалі більше оцінюватимуть не лише дипломи, а й особистий бренд, публічну експертизу та підтверджені практичні навички. Тим, хто інвестує у нематеріальні активи, менше загрожує безробіття.

Таким чином, відповідь на кризу полягає не у державних програмах «роздачі грошей», які лише посилюють інфляцію, а у розвитку фінансової грамотності, здорового економічного світогляду та внутрішніх ресурсів громадян. Ті, хто зможе поєднати накопичення в стійких активах із системними інвестиціями у власні знання та здоров'я, зможуть не лише пройти кризу з мінімальними втратами, але й використати її як можливість для зростання.

**ЯРОСЛАВ
РОМАНЧУК**

Президент Міжнародного Інституту Свободи ІЛІ (Україна). Відомий український та білоруський економіст, популяризатор Австрійської економічної школи на пострадянському просторі. Спеціалізується на реформах у перехідних економіках на постсоціалістичному просторі.

**ТЕТЯНА
СТРОЙКО**

Тетяна Стройко, науковий редактор ІЛІ. Доктор економічних наук, професор кафедри інтелектуальної цифрової економіки Національного університету кораблебудування імені Макарова (м. Миколаїв).

**МИХАЙЛО
КАМЧАТНИЙ**

Експерт-консультант із політичних, виборчих, інформаційних технологій. Має багаторічний досвід діяльності у громадсько-політичному житті та недержавному секторі. Засновник цілого ряду організацій ліберального спрямування. Директор Міжнародного Інституту Свободи (ІЛІ).

**НАТАЛІЯ
СЛЮСАР**

Головний редактор сайту Міжнародного Інституту Свободи, менеджер медіапроектів. Має багаторічний досвід роботи у медіа як керівник, журналіст та консультант, а також як CEO у бізнес проектах. Спеціалізується на просуванні ідей та філософії АЕШ у медіапросторі.